

Aftenposten

Tirsdag 11. februar 1997

KRONIKK

Likvideringar: «Rett til å drepe?»

Aftenposten

1 feb

110762

MAGNE
SKODVIN

Enda en kronikk etter debatten om likvidasjoner under krigen. Magne Skodvin, vår fremste ekspert på okkupasjonstidens historie, kommenterer spørsmålet om ikke likvidasjonene var folkerettsstridige. Nazilederne avviste alt snakk om folkerett, de innførte de regler som passet dem. Skulle de ha «rett» til det – og de undertrykte ikke ha vern av folkeretten?

Rett til å drepe? Denne underlege formuleringa gjekk i si tid kloden rundt som blikkfangar for fantom-agent-parodien James Bond, men har no fått eit liv etter Hollywood, i ein så alvorleg samanheng at det innbyr til ettertanke.

Mange vil finne det meir naturleg å hevde at *ingen* har «rett» til å drepe.

Men ved dette melder det seg straks ein annan tanke: Ingen har plikt til å la seg drepe, utan i det minste å ta til motmæle – eller yte motstand.

Det er to gode grunntankar, kvar for seg. Det etiske problemet reiser seg når dei kjem i strid med einannan. Det hender ofte under krig, og det hende temmeleg ofte i okkupasjonstida her i landet. Det førde mellom anna til likvidasjonar.

Så blir spørsmålet reist: Var det ikkje folkerettsstridig når motstandsfolk kunne gå til så alvorlege tiltak som likvidasjon?

Så lenge det ennå ikkje har lukkast å avskaffa krig som konfliktløysingsmiddel, ville det vera eit stort framsteg om det kunne stillast opp presise folkerettsreglar, også for okkuperte område – vel å merka dersom dei vart respekterte, og det av begge partar, okkupant og okkupert.

Dersom nokon skulle leve i den tru at okkupasjonsmakta hadde folkeretten som rettesnor her i landet, og at våpenville motstandsfolk derimot sette seg ut over slike rettslege normer, då har dei den tids klare kjensgjerningar på skremmande lang avstand. Før året 1940 var ute, hadde okkupanten gjort det heilt tydeleg at folkerett ikkje skulle gjelde i det norske okkuperte området.

Den fjerde Haagkonvensjon hand-

lar om «landkrigens lover og sedvaner». Den har ei særskilt avdeling om okkuperte område. Der heter det, i artikkel 43:

«Når den lovmæssige magt faktisk er gaat over til okkupanten, skal denne ta enhver forholdsregel, som beror på ham, for saavidt mulig at gjenopprette og sikre den offentlige orden og det offentlige liv; okkupanten skal herunder respektere de love, som gjælder i landet, medmindre det foreligger absolute hindringer derfor.» (Her sitert etter Overenskomstvedrørende krigens rett, utgitt av Utanriksdepartementet 1961).

Dette vart ofte sitert, og i mange samanhengar, sommaren 1940. Men dei grunnleggjande spørsmål melde seg med full kraft då den nasjonalsosialistiske nyordninga, med politisk einsretting, vart sett i system utover hausten.

Mellom anna fekk skolefolk pålegg om å undervise i «kristendom og nasjonalsosialisme» og gå aktivt inn for «den nye tid». Dette greidde dei å forhåla og forhindra. Det store oppgjeret kom då «førerprinsippet» skulle avløysa demokratiske val, slik at folkevalde tillitsmenn kunne avsetjast, og nye utnemnast etter politisk vurdering. Mellom disse var til dømes lagrettemenn og domsmenn.

«Dermed,» skreiv Høgsterett til den kommissariske justisstatsråd, hadde hans departement «adgang til å gripe inn i sammensetningen av domstolene på en måte som er i åpenbar strid med de prinsipper vår

domstolsordning er bygd på.» Domstolane var ikkje lenger uavhengige, men under politisk styring.

Denne forordninga, meinte Høgsterett, låg utanfor dei grensene som var fastsette i 4. Haagkonvensjon. Kommissarisk statsråd Riisnæs var og i gang med å førebu utskifting av høgsterettsdommarar. Då nedla dei sine embete i protest.

I denne samanhengen kom så

Reichskommisaren med sitt klare maktsspråk, her sitert i den norske versjonen:

«Det kan ikke høre med til Høgsteretts beføyelser å ta standpunkt til gyldigheten av rettsforskrifter som er utstedt av meg etterat den øverste regjeringsmyndighet er gått over på meg. Dette gjelder like meget for de rettsforskrifter jeg selv har utstedt, som for de forordninger som på grunnlag av min forordning av 28. september blir utstedt av de kom-

” Det store oppgjeret kom då «førerprinsippet» skulle avløysa demokratiske val, slik at valde tillitsmenn kunne avsetjast ”

” Før året 1940 var ute, hadde okkupanten gjort det heilt tydeleg at folkerett ikkje skulle gjelde i det norske området ”

missariske statsråder. Disse forskrif-
ters gyldighet kan ikke dras i tvil av
Høyesterett eller av noen annen
norsk domstol, for det tilkommer ute-
lukkende meg å avgjøre hvilke for-
holdsregler der er hensiktsmessige
for å fremme den offentlige orden og
det offentlige liv i Norge.»

Dette betyr i klart språk: Kom ikkje
her og snakk om folkerett! Okkupan-

ten godtek ingen sli-
ke avgrensingar,

han tek «de for-
holdsregler der er
hensiktsmessige».

På denne måten
vart det okkuperte
norske området re-
gjert, lenge før ordet
likvidasjon hadde
fått det spesielle

innhaldstillegg som no fyller avisspal-
tene.

Den tyskvenlege folkerettslærde
dr. Herman Harris Aall, som på den
tid stod Quisling nær, var minst like
klår. Han leverte (5.1.1941), «i henhold
til Justisdepartementets anmod-
ning» det han kalla «en liten utred-

VÅPENVILLE MOTSTANDSFOLK? Om noen tror at de brøt med folkeretten, mens okkupasjonsmakten hadde folkeretten som rettesnor, da har de kjensgjerningene på lang avstand, skriver Magne Skodvin.

ning av hovedpunktene» i denne saka. Der drøfta han mellom anna spørsmålet: «Hvem bestemmer rettsordningen i et be-seiret krigførende land?» og svarar samanfattande: «Det er aner-kjent statsrett, at en stats rettsorden beror på hvil-ken makt der står bak den. Svikter dens makt, faller også rettsordenen. Er der strid mellom flere retninger, blir den retning å regne for den gyldige som har størst makt. Det spørres her ikke etter rettferdighet . . . »

«I en okkupert stat er det okkupan-ten som representerer den høieste makt for den retsorden som han vil ha. Om okkupanten bryter sine for-pliktelser f.eks. etter den nevnte trak-tats §43, opphører det desuaktet ikke å være bindende rett for det okkuperte land hva han bestemmer . . . »

«§43 setter den begrensning i okku-pantens rett, at de forandringar som han kan gjøre, må være «nødvendi-ge». (Norsk øversettelse har «abso-

lutt» og «tvingende».) Men det er ikke noe okkupantens domstoler, det er okkupanten selv som avgjør hvorvidt nødvendigheten er tilstede. Det er hel-ler ikke så, at bare militære hensyn kan skape slik nødven-dighet. Okkupanten bedømmer fritt hvil-ke hensyn han finner

tvingende nødvendige – derunder f.eks. fremfor alt politiske.»

Med andre ord: Vel er det så at folkeretten har formulert grenser for okkupantens rett – men det spelar ingen rolle, for okkupanten har den sterkaste makt, og kan difor gjera som han vil.

Men då likvidasjonane kom, var del då folkerettsstridige? Ja, dersom ein meiner å kunne hevde at den undertrykte ikkje skal ha vern av folkeret-ten, men undertrykkjaren skal ha «rett» til å handle «hensiktsmessig», utan folkerettslege bindingar.

Det er eit vanskeleg standpunkt å forsvare.

” Terbovens ord betyr i klart språk: Kom ikkje her og snakk om folkerett! ”